

SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA SOCIO-DEMOGRAFICĂ RURALĂ

MARIA FULEA

Complexitatea, varietatea și dinamica proceselor demografice și sociale ale populației rurale reclamă studii multidisciplinare (statistică, economie, sociologie, geografie, medicină și psihologie socială), capabile să fundamenteze obiectiv, științific pluricauzalitatea și conexiunile multiplele efecte ale acestor fenomene.

Lipsa unei strategii demografice pe termen lung a populației rurale la care se adaugă declinul economic și social al țării au determinat procesul de depopulare a satelor, amploarea mobilității geografice, distorsionarea echilibrului demografic, reducerea sporului natural prin creșterea ratei mortalității, în final scăderea speranței medii de viață etc.

Sub raport demografic perioada postdecembristă a marcat: a. creșterea volumului mobilității permanente a populației din comunitățile rurale; b. accentuarea distorsiunii echilibrului demografic pe grupe de vârstă și sexe; c. scăderea sporului natural al populației determinat de rata mortalității generale și a mortalității infantile; d. schimbarea comportamentului reproductiv al populației; e. tendința de reducere a populației rurale; f. proporția și ritmul scăzut al remigrării în sate; g. micșorarea valorii indicatorului speranței medii de viață; h. starea constant redusă a disoluției familiei; i. diminuarea ușoară a ratei specifice de nupțialitate; j. schimbarea valorii ratei fertilității feminine; k. creșterea populației inactice; l. diminuarea taliei familiei rurale; m. schimbări radicale în structura socio-economică a populației, familiilor și gospodăriilor din comunitățile rurale; n. rămânerea constantă sau se accentuează discrepanța în nivelul instructiv-educational al populației rurale, comparativ cu populația urbană; o. tendința de revenire la profesia de agricultor a populației din contingentele de vârstă tânără etc.

În prezentul material vom aborda, în dinamica anilor 1973-1993, principalele schimbări și tendințe socio-demografice ale populației din mediul rural*.

*În acest articol calculele efectuate au sursele:

1 Direcția Centrală de Statistică, *Anuarul demografic al R.S.R.*, 1974;

2 Comisia Națională pentru Statistică, *Anuarul statistic al României*, 1991, 1992, 1993.

3 Comisia Națională pentru Statistică, *Recensământul populației și locuințelor din 7.I.1992*. Rezultate generale estimative. Prelucrare selectivă 3%, București, februarie 1993.

4 V. Trebici, *Mică enciclopedie de demografie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

5 Reprezentările grafice au fost executate de Mariana Popa, matematician la Institutul de Sociologie.

I. DINAMICA POPULAȚIEI RURALE

În aceste două decenii a continuat reducerea populației rurale, în special a celei din agricultură, fapt determinat de procesul de industrializare până în anul 1989, dar, în egală măsură de existența și perpetuarea discrepanțelor între cele două medii sociale, lucru valabil și în prezent, atât pe linie economică, venituri constante și mai consistente în urban, cât și pe linie socială, cuantumul pensiilor, sistemul de învățământ, asistență socială, rețeaua sanitară, comercială, unități cultural-educative, atracția facilităților modului de viață urban.

La nivel țară populația rurală la 7.01.1992, comparativ cu cea din 1 iulie 1973 a scăzut cu 1 648 853 persoane din care 736 438 bărbați și 912 415 femei. Evident, atât rata de ruralizare, cât și ritmul și proporția scăderii populației rurale se manifestă diferențiat inter/intra județe și de asemenea între comunitățile rurale. La baza acestor diferențieri stau factori generali la nivelul politicii sociale, cât și factori zonali, în funcție de stadiul și nivelul dezvoltării economice și sociale a județelor, a comunelor rurale, de densitatea populației, de resursele materiale existente. Sunt și se mai mențin zone „furnizoare“ de forță de muncă și zone de „acumulare“ a resurselor umane.

Schimbări în structura demografică a populației rurale se evidențiază în repartizarea acestora pe grupe de vârstă (tabel nr.1). În acest interval s-au produs schimbări demografice care atestă continuarea stării de îmbătrânire demografică a populației rurale, ca și reducerea în ansamblu a populației tinere și în general a celei până în 45 de ani.

Tabelul 1

Estimarea indicilor specifici de vârstă, diferențele relative și de disimilaritate aferente populației rurale

Grupa de vârstă	1973	1992	Indice specific	1973-1992
Total populație	100,0	100,0	100,0	-
0 - 4 ani	10,4	6,8	65,4	-3,6
5 - 9	8,7	6,4	73,6	-2,3
10 - 14	8,7	7,7	88,5	-10,0
15 - 19	9,9	8,4	84,8	-1,5
20 - 24	7,2	8,4	116,7	+1,2
25 - 29	4,7	4,5	95,7	-0,2
30 - 34	5,6	4,9	87,5	-0,7
35 - 39	6,8	5,3	77,9	-1,5
40 - 44	7,0	5,7	81,4	-1,3
45 - 49	6,7	5,4	80,6	-1,3
50 - 54	5,3	6,9	130,2	+1,6
55 - 59	3,8	7,5	197,4	+3,7
60 - 64	5,1	7,0	137,3	+1,9
65 - 69	4,2	6,1	145,3	+1,9
70 - 74	3,0	3,3	110,0	+0,3
75 - 79	1,7	2,9	170,6	+1,2
80 - 84	0,8	1,9	237,5	+1,1
85 ani și peste	0,4	0,9	225,0	+0,5

- a. Suma diferențelor procentuale 734,6
 b. Diferența procentuală medie 40,8
 c. Indicele diferenței relative 20,4
 d. Suma diferențelor absolute 35,8
 e. Indicele de disimilaritate 17,9

Valorile relativ ridicate ale acestor indicatori reflectă diferențierile între grupele de vârstă ca și modificările survenite în anul 1992, comparativ cu anul de referință 1973. Astfel spus acești indicatori exprimă schimbările de structură a populației.

Tendința de îmbătrânire demografică a populației rurale ca și „presiunea” exercitată de contingentele de vârstă înaintată este atestată de următorii indicatori (tabelul 2).

Tabelul 2

Tendințe în structura socio-demografică a populației rurale

	Sex	1973	1992
Total populație		100,0	100,0
„Tânăra” 0-14 ani	Ambele sexe	27,8	20,9
	M	29,1	21,6
	F	26,6	20,2
„Adultă” 15-59 ani	Ambele sexe	53,2	57,0
	M	57,1	58,9
	F	56,9	55,2
„Bătrână” 60 ani și peste	Ambele sexe	19,0	22,1
	M	13,8	19,5
	F	16,5	24,6
Vârstă medie (\pm) ani	Ambele sexe	32,65	38,20
Raportul bătrâni-copii *	Ambele sexe	35,0	72,0
Raportul de dependență de vârstă **	Ambele sexe	60,1	56,1

* Populație de 65 ani și peste/ populație sub 14 ani.

** S-a estimat la populația de 65 ani și peste.

Populația tânără (0-14 ani) a înregistrat scăderi interclase în anul 1992/1973 cu 6,9% în schimb, a crescut categoria populației adulte (15-59 ani) cu 3,8% și a celei vârstnice (60 ani și peste) cu 3,1%.

De asemenea a crescut constant progresiv, în această perioadă vârsta medie a populației rurale, consecință directă a procesului migrațional, iar raportul de dependență de vârstă prezintă valori semnificative. Efectele tendinței de îmbătrânire a populației rurale cuantificate prin raportul dependenței de vârstă, semnifică faptul că la 100 de persoane în vârstă de muncă reveneau în anul 1973, 60, iar în 1992, 56 persoane sub și peste limita de vârstă.

Dezechilibrul manifestat în distribuția populației rurale după sex este evidențiat de raportul de masculinitate. Valori supraunitare ale raportului de masculinitate estimat pentru anul 1973 se concentrează la grupele de vârstă până la 24 ani, în rest se remarcă o tendință de scădere progresivă până la 59%. Estimarea acestui indicator pentru anul 1992 (7.I.) prezintă valori supraunitare până la grupa de vârstă sub 39 ani, reducându-se constant până la valoarea de 64%. În cazul populației agricole, raportul de masculinitate prezintă valori mai reduse, în special la grupele de vârstă tânără. Raportul de masculinitate și respectiv cel de feminitate are puternice conotații economice și sociale din aceste considerente comparația în timp și, nu numai, este practic deosebit de utilă.

Un alt indicator socio-demografic important este raportul de dependență economică, care caracterizează „presiunea” populației inactive asupra celei active. Dar, mai întâi să estimăm structura pe grupe de vârstă a populației rurale active și inactive la recensământul din 7.I.1992.

Pe total populație rurală, categoria populației active reprezintă (7.I.1992) 43,5% și, respectiv, 56,95% populația inactivă. Analiza pe grupe de vârstă a proporției populației active relevă valori ridicate, de peste 80% în intervalele 20-44 ani, și în consecință, proporții reduse ale populației inactive (tabel nr.3).

Tabelul 3

Structura ponderală pe grupe de vârstă a populației rurale active și inactive, 7.I.1992

Grupa de vârstă	Populație total	Populație activă				Populație inactivă
		Total	Ocupată	Neocupată		
				În căutarea unui alt loc de muncă	În căutarea primului loc de muncă	
Total populație	100,00	43,05	90,08	4,27	5,65	56,95
Sub 14 ani	100,00	-	-	-	-	100,00
14 ani	100,00	2,89	-	-	-	97,11
15 ani	100,00	13,99	97,29	2,71	-	86,01
16 - 19 ani	100,00	55,10	57,02	3,48	39,50	44,90
20 - 24 ani	100,00	82,65	83,65	7,48	8,87	17,35
25 - 29 ani	100,00	82,39	90,22	6,19	3,59	17,61
30 - 34 ani	100,00	82,28	92,15	5,77	2,08	17,72
35 - 39 ani	100,00	81,75	94,25	4,64	1,11	18,25
40 - 44 ani	100,00	81,16	95,95	3,37	0,68	18,84
45 - 49 ani	100,00	78,05	96,17	3,39	0,44	21,95
50 - 54 ani	100,00	68,29	97,20	2,50	0,30	31,71
55 - 59 ani	100,00	48,01	97,73	1,89	0,38	51,99
60 - 64 ani	100,00	22,35	99,24	0,66	0,10	77,65
65 - 69 ani	100,00	11,27	100,00	-	-	88,73
70 - 74 ani	100,00	8,50	100,00	-	-	91,50
75ani și peste	100,00	3,08	100,00	-	-	96,92
Vârstă nedecl.	100,00	1,84	100,00	-	-	98,16

Între populația activă și cea ocupată se manifestă o corelație intensă la grupele de vârstă cuprinse în intervalul de peste 25 ani. Populația rurală activă neocupată la

acea dată se menține în limite relativ reduse la categoria celor care solicită un alt loc de muncă, și, într-o proporție ridicată a tinerilor care se angajează pentru prima dată, în special a celor cuprinși între 16-19 ani.

În privința populației rurale inactive în funcție de situația economică, reprezentarea pe categorii socio-demografice este următoarea: a. elevi și studenți 24,30%; b. pensionari 35,77%; c. persoane casnice 18,18%; d. întreținuți de alte persoane 19,62%; e. întreținuți de stat 0,25%; f. alte situații 1,88%. Comparând situația economică a populației inactive din rural cu cea din urban se remarcă unele diferențieri, în primul rând de ordin cantitativ dar și calitativ, determinate în general de politica economică și socială în domeniul ruralului, dar și de factori demografici și psihosociali. Valoarea raportului dintre populația inactivă rurală comparativ cu cea urbană este de 86,86, la categoria elevi și studenți raportul este mult mai scăzut, 55,49, atestând, dacă mai era cazul, accesul practic redus al tinerilor din rural la un status instructiv-educational superior, situație ce se menține și astăzi.

În schimb, se constată valori supraunitare (104,57) la categoria pensionarilor, evident a celor de stat și din fostele cooperative agricole etc.

Populația activă agricolă a cunoscut în perioada de referință schimbări atât în ceea ce privește reducerea sa numerică, cât și accentuarea dezechilibrului demografic pe sexe și grupe de vârstă.

La nivel global, în anul 1977, din totalul populației active agricole numai 18% se încadra în intervalul de vârstă sub 30 de ani, 49% între 30-49 ani și 33% depășea 50 ani. La recensământul populației din 7.I.1992 populația activă din agricultură se încadrează: 21% în intervalul sub 30 de ani, 38% între 30-49 ani și 41% la grupa 50 ani și peste. Se constată tendința de îmbătrânire demografică, paralel cu o ușoară creștere a proporției persoanelor de sex masculin la grupa sub 30 ani.

Referindu-ne la populația activă rurală am estimat ratele specifice de activitate în funcție de vârstă și sexe, indicator cu semnificație economică și socială.

Se remarcă valori mai consistente ale ratelor de activitate la populația de sex masculin în comparație cu populația feminină. În general, valori înalte ale ratelor specifice de activitate se concentrează la intervalele de la 20-54 ani. Diferențierile intergrupe de vârstă ale populației masculine și feminine, ponderea populației active se reflectă în ratele specifice de activitate.

II. MIGRAȚIA POPULAȚIEI RURALE

Procesul migrațional al populației rurale a continuat în ritmuri și proporții diferite la nivelul macro/microsocial în toată perioada comunistă, dar și după evenimentele din decembrie 1989, ajungând la cifre record, proprii doar perioadei imediat după „încheierea“ tragicului proces de cooperativizare a agriculturii. Astfel, în anul 1990 peste 616 000 persoane din comunitățile rurale au emigrat, prin schimbarea domiciliului, în special în centrele urbane.

Consecință directă a abolirii legislației privind caracterul „închis“ al unor municipii și a obligativității stabilirii definitive a unor categorii de salariați în mediul rural unde își aveau locul de muncă.

Analiza volumului și dinamicii mobilității geografice, în perioada anilor 1970-1992, a populației rurale semnifică corelații intense între nivelul dezvoltării economice și sociale a județelor și ritmul și amplasarea emigrărilor de tip rural/urban, evident o restricție majoră fiind reprezentată de efectivul populației active. Ca dinamică valoarea ratei de migrație între anii 1970-1982 înregistrează cote relativ înalte și constante, urmând o tendință de reducere până în anul 1990, când se estimează la aproximativ 34 de persoane la 1000 locuitori.

Analiza de ansamblu a procesului mobilității geografice reclamă estimarea ratei de emigrare/imigrare, a ratei migrației nete și brute pentru populația rurală în cazul de față, dar și în comparație cu populația urbană (tabelul 4).

Tabelul 4

Estimarea ratei de migrație, ratei de emigrare și imigrare, a ratei migrației nete și brute a populației rurale și urbane prin schimbarea domiciliului

Coef. ani	Rata de migrație (generală)	Rata de emigrare		Rata de imigrare		Rata migrației nete		Rata migrației brute	
		Pop. urbană	Pop. rurală	Pop. urbană	Pop. rurală	Pop. urbană	Pop. rurală	Pop. urbană	Pop. rurală
1970	14,48	12,11	15,87	22,60	9,75	10,49	-61,23	34,70	25,62
1975	14,09	9,25	17,23	21,88	9,06	12,63	-8,16	31,13	26,29
1977	15,93	9,01	21,27	26,37	7,86	17,36	-13,41	35,37	29,13
1980	15,04	8,00	20,99	27,21	4,74	19,21	-16,24	35,22	25,73
1981	14,53	7,27	20,95	26,12	4,29	18,85	-16,65	33,40	25,24
1982	13,35	6,82	19,46	22,59	4,69	15,77	-14,77	29,42	24,16
1983	11,26	5,83	16,47	18,68	4,12	12,85	-12,36	24,51	20,59
1984	10,23	5,58	14,74	16,41	4,23	10,83	-10,51	21,99	18,97
1985	8,63	4,57	12,69	13,36	3,89	8,78	-8,79	17,93	16,58
1986	10,45	5,31	15,71	14,21	6,61	8,90	-9,10	19,52	22,32
1987	8,70	4,43	13,19	12,25	4,96	7,81	-8,24	16,68	18,15
1988	9,05	4,28	14,20	12,30	5,55	8,02	-8,65	16,58	19,74
1989	8,33	4,02	13,23	11,69	4,51	7,68	-8,72	15,71	17,74
1990	33,89	13,51	58,13	54,87	8,93	41,35	-49,20	68,38	67,07
1991	11,34	6,35	17,23	14,77	7,28	8,43	-9,95	21,12	24,52
1992	12,85	9,00	17,44	15,02	10,27	6,03	-7,17	24,02	27,71

Rata de emigrare a populației rurale pe toată perioada analizată este net superioară populației urbane, ca menținându-se la valori ridicate până în anul 1982, înregistrând apoi o curbă descendentă crescând brusc în 1990 la 58,13%, scăzând apoi în anii 1991-1992, dar menținându-se la nivelul anului 1975 și 1982-1983. Cu alte cuvinte, volumul plecărilor populației rurale este mult mai mare, comparativ cu cel al populației urbane. În toți acești ani raportul emigrărilor rural/urban prezintă valori

constant supraunitare. În schimb, volumul sosirilor în mediul rural sunt practic reduse, iar seria reală prezintă un grad mai însemnat de omogenitate. Imigrările în municipii și orașe se mențin la rate ridicate culminând în anul 1990, când valoarea ratei de imigrare a ajuns la aproape 55‰.

Sporul migratoriu aferent populației rurale înregistrează semnificative valori negative, de la 61‰ în 1970 la 49‰ în 1990, în rest seria reală se caracterizează printr-o dispersie accentuată. Rata migrației nete a populației urbane prezintă valori pozitive semnificând volumul imigrărilor superior celor al emigrărilor, iar seria reală înregistrează, cu excepția anilor 1977-1982 valori constant regresive până în 1990, când soldul migratoriu pozitiv ajunge la 41,35‰, și apoi în 1991 și 1992 se situează la rate reduse 8,43‰ și respectiv 6,03‰.

Intensitatea fenomenului migrațional se estimează și prin rata migrației brute. Seria reală a migrației brute a celor două populații manifestă valori relativ apropiate, iar gradul de omogenitate este ceva mai ridicat. Excepție face și în acest caz anul 1990, când valoarea acestui indicator atinge cote maxime 68,38‰ pentru populația urbană și 67,07‰ pentru populația rurală. În anul 1992 rata migrației brute are valori similare cu cea a anului 1982, deși s-a schimbat infrastructura socială, mai ales în ramurile agricultură și circulația mărfurilor.

Migrația internă prin schimbarea domiciliului a afectat în general categoriile populației active din contingentele de vârstă tânără și relativ tânără. Așa, de exemplu, în anul 1980 populația plecată din rural prin schimbarea domiciliului, care se încadra în limita intervalului de vârstă 20-34 ani reprezenta 61,8%, în 1990 ponderea acestora era de 49,9% iar în 1992, de 52,8%, deci înregistrând o curbă descrescătoare. Tendința, care se explică prin masiva migrație a tinerilor din agricultura cooperatistă în perioada antedecembristă, iar apoi după 1989 au emigrat din sate în primul rând intelectualii, cu referință specială la personalul tehnic din unitățile agricole cooperatiste, ca urmare a desființării acestora, cadre didactice și medico-sanitare, evident pe lângă cei cu statut de muncitor în căutarea unui loc de muncă în centrele urbane sau a celor în scopul reîntregirii familiei etc. Cauzele sunt multiple atâta timp cât decalajul dezvoltării economice, sociale și cultural-educaționale inter/medii sociale se menține în continuare. Mobilitatea inter/medii sociale este constant progresivă până în anul 1992 când înregistrează o tendință de scădere. De exemplu, în anul 1970, din totalul emigrărilor cei plecați din rural reprezentau 69,19%, în 1980 75,61%, în 1990 78,34%, iar în 1992 proporția era de 61,98%. Din totalul imigrărilor permanente cei sosiți în mediul urban sunt preponderenți. În anul 1970 au imigrat în urban 57,50% din total, în 1980 82,90%, în 1990 proporția era de 87,96%, iar în 1992 ponderea lor a scăzut la 63,50%, înregistrându-se un timid proces de remigrare în rural, peste 107 000 persoane, ceea ce reprezintă 36,50%. Contribuția ruralului la volumul imigrărilor în urban este preponderentă, pe toată perioada de referință și, nu numai, perturbând astfel echilibrul demografic al populației din sate.

Pe termen mediu, consecința a proprietății private asupra pământului ca și problematica unui loc de muncă stabil în orașe procesul emigrărilor din rural va înregistra o oarecare diminuare atât a proporției, cât și a ritmului de desfășurare. La aceasta adăugându-se și accesul redus al tineretului rural la sistemul instructiv în special la învățământul superior.

Abordarea volumului migrației populației componentă a mobilității geografice realizată prin schimbarea domiciliului nu semnifică amploarea mobilității spațiale. Migrația rezidențială deci nu poate caracteriza amploarea mobilității spațiale, care este în țara noastră relativ ridicată, dacă se estimează celelalte componente: migrația pendulatorie, migrația sezonieră, deplasări turistice etc.

III. SCHIMBĂRI ÎN STRUCTURA SOCIO-ECONOMICĂ A POPULAȚIEI RURALE

Schimbarea radicală a relațiilor de producție din agricultură, consecință directă a desființării sistemului proprietății cooperatiste și a aplicării Legii fonului funciar, ca și liberalizarea parțială a altor sectoare de activități a condiționat apariția de noi categorii socio-economice în comunitățile rurale. Categoria cooperativitorilor agricoli s-a transformat într-o măsură prevalentă în agricultori individuali privați sau în membrii ai asociațiilor agricole, au apărut meseriașii și comercianții particulari, patronii și liber profesioniștii etc.

Redăm spre exemplificare categoriile socio-economice ale gospodăriilor rurale potrivit recensământului populației din 7.I.1992 (tabelul 5).

Tabelul 5

Distribuția gospodăriilor și a numărului de persoane din comunitățile rurale în funcție de categoria socio-economică, 7.I.1992

Categoria socio-economică a capului gospodăriei		Total gospodării	Nr.total al persoanelor din gospodărie	Nr.mediu al persoanelor pe o gospodărie
Total gospodării ale populației		100,00	100,00	3,12
1.	Patron	0,07	0,09	3,78
2.	Agricultor individual	12,66	13,15	3,25
3.	Meseriaș și comerciant particular	0,74	0,92	3,86
4.	Liber profesionist	0,02	0,02	4,24
5.	Personal salariat de conducere și de specialitate	3,29	3,53	3,35
6.	Personal salariat administrativ, comercial și din servicii	1,78	2,04	3,58
7.	Muncitor salariat	26,90	34,46	4,00
8.	Membru al unei asociații agricole	3,22	3,43	3,33
9.	Personal al cooperației meșteșugărești și de consum	1,31	1,59	3,81
10.	Altă categorie de persoană activă	0,64	0,74	3,61
11.	Pensionar	43,95	35,19	2,50
12.	Altă persoană inactivă	5,42	4,82	2,78

Ierarhizarea categoriilor socio-economice ale gospodăriilor din mediul rural aparținând populației active se prezintă: 1. muncitor salariat; 2. agricultor individual;

3. personal salariat de conducere și de specialitate; 4. membru al asociațiilor agricole; 5. personal salariat administrativ, comercial și din servicii; 6. personal al cooperăției meșteșugărești și de consum; 7. meseriaș și comerciant particular; 8. patron.

Evident, această clasificare caracterizează populația activă în funcție de categoria socio-economică a capului de gospodărie. Familia și gospodăria rurală se caracterizează prin talia demografică diferită, componenți cu statut socio-profesional diversificat, cu venituri diferențiate; din aceste considerente în abordarea stratificării și structurii sociale reprezintă restricții obiective.

Privatizarea în agricultură condiționează și favorizează procesul de diferențiere socială a țărânimii, bazat pe diferențierea economică.

Am prezentat în acest material, credem, principalele direcții ale schimbării socio-demografice ale populației rurale în conexiune intensă cu dinamica și structura resurselor de muncă, cu specificitatea ruralului-agricultură. Cât despre coordonatele strâns demografice precum: natalitate, fertilitate, morbiditate, mortalitate, consolidarea/disoluția familiei rurale etc., vor fi abordate într-un material distinct.